

La scola grischuna sa mida

Numer spezial dals «Quaderni grigionitaliani»

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **La scola è il spievel da la societad. En ils davos ventg onns fashaina adina pli stim da las vastas midadas socialas, cunzunt la globalisaziun e la regressiun demografica. Adina dapli vegn ins en contact savens intensiv cun glieud d'auter linguatg, saja quai da regions limitofas u da pajais pli lontans.** Quai ha manà a derasar l'instrucziun primara en in segund e perfin in terz linguatg. La regressiun demografica resulta da la controlla da naschientschas. En scolas da vitg vegnan las classes adina pli pitschnas, uschè ch'ins sto fusiunar.

«Quaderni grigionitaliani»

Cun domadus trends, vers dapli linguatgs en l'instrucziun e vers consorzis da scola, s'occupa ina gronda part da las contribuziuns en il davos numer (2/2009) dals «Quaderni grigionitaliani» (QGI, Cuira). Lezzas na perscruteschan betg systematicain la tematica, mabain rapportan davart insaquals aspects dal svilup actual. I s'enclergia ch'il carnet tracta cunzunt la situaziun en las valladas italofofonas dal Grischun, en nossa Scola chantunala ed en nossa Scola auta pedagogica (SAPGR); tiers sa regorda ina collavuratura da sia infanzia en ina scola primara oz svanida, quella da Molinis/Scanvetg.

Cuira: Custs bass, resultats fitg buns

La contribuziun principala è quella da *Sacha Zala* e *Giuseppe Falbo*, respectivamain parsura e secretari general da la Pro Grigioni Italiano (PGI), entitulada: «Per ina nova politica di promozione dell'insegnamento bilingue in Svizzera...» Igl è tipic da noss temp ch'ils auturs resguardan cunzunt citads svizras da linguatg franzos u tudestg cun cumanzas italofofonas immigradas. I fan attent a la scola chantunala francofona en la citad da Berna per «uffants da funcziunaris e diplomats» (p. 132) e crititgeschan in paradox ch'ins sto numnar malgist: «Il stadi, d'ina vart (...) na porscha nagina instrucziun aduala per talian [ordaifer l'intschess italofofon], ma da l'autra vart finanziescha'l las deschnov scolas svizras a l'ester cun in import da var CHF 18 milliuns annuals. La confederaziun finanziescha ina rait da scolas sparpagliadas en l'entir mund per pussibilitar a giuventetgna estra (!) da far la matura svizra per tudestg.

Cuira sco exempel positiv

Tranter ils (paucs) exempels positivs areguard l'instrucziun bilingua cun talian, pon ins releva quel da Cuira, politicamain fitg significativ. Dapi l'onn 2000 han ins introduci là, sin stgalim primar, classes bilinguas experimentalas tudestgas-talianas e tudestgas-rumantschas. La citad ha fatg lez pass per plis motivs, numnadamain la plurilinguitad grischuna, il giavisch da sustegnair er en scola la bilinguitad da bleras famiglias e da pussibilitar ad uffants germanofons d'emprer a fund in auter linguatg chantunal, sco era la ponderaziun che classes bilinguas duajan render Cuira pli atractiva. Ins ha l'emprim prevesi in project da sis onns; lur han ins agiunt trais onns per eruir meglier las consequenzas da la bilinguitad areguard ils resultats dals uffants en ils differents roms. Pervi dals resultats excellents ha la citad, en november 2008, decidì da francar definitivamain classes bilinguas en las scolas primaras. Ins sto punctuar ch'il grond success da la scola bilingua da Cuira è stà pussaivel quasi senza custs; las spaisas annualas supplementaras per l'instrucziun bilingua da 300 uffants muntan a strusch 70 000 francs. Era la populaziun germanofona da la citad ha fatg grond diever da la scola bilingua.

La scola grischuna ha structuraz fitg multifaras.

FOTO: P. DE JONG

Quest success, e las spaisas bunamain da rir, duess finalmain stimular il mund politic, sin mintga stgalim ed en l'entir pajais, d'introducir cun persvasiun lezza furma d'instrucziun uschè relevanta per las cumanzas rumantschas ed italofofonas» (pp. 132–133).

Instruir talian ordaifer ses intschess

La PGI punctuescha ils motivs giuridics che giustifitgeschian ses postulat da crear classes bilinguas en citads cun minoritads italofofonas impurtantas. L'emprima deriva da l'adesiun svizra a dus patgs dal Cussegl da l'Europa, numnadamain la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas e la Charta europeica da las linguas regiunalas e minoritarias. «La PGI ha supplitgà il Cussegl da l'Europa d'intervignir tar las autoritads svizras per che questas segireschian ina part da l'instrucziun per talian en las citads [svizras] cun ferma preschientscha italofofona (...). Il Comité da ministers dal Cussegl da l'Europa sustegna lez postulat da la PGI. Duas giadas ha'l confermà datschertamain che la Svizra duaja s'engaschar dapli per l'instrucziun en talian ordaifer l'intschess da quest linguatg, per applitgar duidamain ils patgs internaziunals en dumonda.

Il comité da ministers ha declerà che «las autoritads svizras duessan sa segirar ch'ins resguarda meglier las necessitads da quellas personas ch'appartegnan a las minoritads etnicas [tradiziunalas] e vivan ordaifer lur intschess istoric; quai è impurtant cunzunt per Rumantschs ed italofofons» (...). Var 100 personas s'annunzian annualmain per frequentar il 'Liceo artistico' da Turitg, finanzia dal chantun (...) senza agid federal, ma ins po surpigliar mo 46» (pp. 131–132). Da Bumaun 2010 duai entrar en vigur il decret d'applicaziun da la Lescha federala per ils linguatgs naziunalas e l'enclieg tranter las cumanzas linguistics. «Questa lescha prevesa da promover la plurilinguitad a scola. Perquai ha la PGI dumandà in'expertisa giuridica per eruir sche la lescha nova tanschia per pretender che la confederaziun stimuleschia la creaziun da scolas bilinguas ordaifer l'intschess italofofon.

Sche quai è il cas, vul la PGI s'engaschar per in applicaziun relativa da lezza lescha. L'uniun sa sfadia plinavant per meglierar la spierta d'educaziun bi-

lingua a Cuira, cunzunt en scolina. Anc 2009 arranscha la PGI ina discussiun publica cun la magistraglia da talian sco rom obligatori en lieus germanofons, per examinar la qualitat da questa instrucziun diesch onns suenter sia introducziun» (p. 133).

Furmaziun pedagogica bilingua

Luigi Menghini, magister gimnasial da talian, rapporta davart la nova Scola auta pedagogica grischuna: «Tgi che studia là vegn instrui en mintga rom da la scola primara u da la scolina (...). Per l'onn da scola 2010–2011 preves'ins d'anticipar l'introducziun dal segund linguatg chantunal gia davent da la 3a classa, e per 2012–2013 duain ins introducir l'englais en 5avla. Ins pretenda pia dapli da la magistraglia areguard linguatgs (...). Era blera glieud d'auters chantuns (GL, SG e schizunt ZH) frequenta la SAPGR; questa porscha perquai uras da perfecziunament per franzos. Bunamain tuttas studentas e tuts students da la Rumantschia frequentan roms en dus linguatgs e fan lur in diplom final biling; quai pon far er Alemans ed italofofons creschids si en famiglias plurilinguas» (p. 136). *Sara Boute-fah* da Ligiaun, magistra primara a Puschlav, rapporta da ses studis a la SAPGR. L'emprim sa sentiv'la estra, ma lur: «Suenter fitg paucs dia hai emprendì d'enconuscher (...) trais Mesolcinais ed ina Tessinaisa.

La gruppa dals «Tschinkalis»

Quai ha transformà mia vita; oramai fascheva part da la gruppa dals 'Tschinkalis'. Quest pled n'enconuscheva pli baud tutta betg, ma el m'ha catapultada en ina dinamica nova, in'identitad nova. Tessinaisa da derivanza, 'Tschinkalia' d'elecziun; quai ma plascheva fitg bain. Ensemen furmavan nus ina squadra. Quantas giadas avainso stuì insister tar tscherta glieud en la magistraglia u en la classa per ch'i sa sfadian da discurre tudestg standard! Nus na chapivan gea uschiglio nagut. Quantas giadas avainso stuì pretendere ina traducziun taliana dals texts da prova! Quanta fadia per asgar vegnir examinads a bucca en noss linguatg matern talian! Jau vairamain n'aveva mai remartgà d'esser cunzunt da cultura taliana enfin al mument da ma chattar amez cumpogns alemans u rumantschs. Mai n'hai mess in tal pais sin

mias tradiziuns e ragischs enfin al mument che jau hai stuì insister per che lezzas vegnian protegidas, renconuschidas, preziasas e respectadas. Savens era il cumbat fitg grev, ma nus [ils 'Tschinkalis'] avevan er trumfs fitg buns. L'emprim era nossa voluntad e perseveranza per demussar che nus na sajan betg be a l'autetza, anzi, che nus sappian mintgatant brigliar en insaquals roms nua che nossa atgnadad culturala ans favorisava. Nus eran tuts 'cunfinaris', pia adisads meglier a tegnair pitg ad auters, a cumpeter, a sfidar (...). Nossa appartegnientscha ad ina classa plurilingua interessava schizunt varsaquantas uniuns; la PGI per exempel ans ha savens gidads cun pled e fatg (...). Adina dapli stimava quel chantun tut agen, abel da stgaffir ina convivenza tranter linguatgs differents, nua che mintgin sa sentiva Grischun» (pp. 153–154).

In giuven Puschlavin rapporta

Il Puschlavin *Gion Cortesi*, gimnasiast ad Aschera, rapporta da sia via crappusa vers l'enconuschientscha dal linguatg tudestg. Suenter la secundara ha'l fatg in emprendissadi da mecanist: «[Scol pendulari] hai stuì frequentar in curs fundamental da sis mais per tudestg en in lavuratori da Landquart. Là hai gi mes prim contact cun in auter linguatg; anc tegna endament l'emprim di (...) cun auters set mats da mia vegliadetgna che stuevan frequentar il medem curs. Dus d'els, quai era mes cletg, discurrevan talian, ed in da lezs dus saveva era fitg bain tudestg; senza quest aveva chapì fitg pauc dals emprims dis. Cur che nus exequivan lavurs cun las maschinas, lura gieva tut bain; jau fascheva ils sbagls solits da tgi che n'enconuscha anc betg ils trics dal mastergn, ma jau vegniva a frida. Durant las uras da teoria perencunter aveva difficultads; noss magister, plain resguard, discurreva adina tudestg standard, quel che jau aveva emprendì durant tschintg onns da scola. Quest linguatg enconuscheva fitg pauc; da quai hai fatg stim dalunga.

Perfecziun en tudestg

Mintga giada ch'ins na fascheva dumondas, n'era mai segir da chapir endretg; jau ponderava ina resposta e temeva ch'ella saja sbagliada, e savens era quai il cas. Mes collegas discurrevan adina aleman cun mai, e lez n'enclageva

tuttina betg (...). Pli tard m'esi reussi da chapir meglier quel dialect (...). Durant quels sis mais, per cletg, frequentava la scola a Puschlav, pia per talian; uschia saveva colliar quai che jau emprendevo là cun quai ch'ins ma declereva a Landquart per tudestg. Silsuenter suna turnà a Puschlav (...). Lur hai percurschì tut quai che jau aveva emprendì a duvra en quels sis mais, betg mo il tarader, turn e tagliurn, mabain er il linguatg (...); jau chapiva bunamain adina cur ch'ins m'adressava il pled. Lur hai lavurà a Puschlav durant trais onns e mez, cun curs mo curts ordaiver la vallada (...). Cun ventg onns hai terminà l'emprendissadi; lur hai decidì d'ir a star a Cuira. En mia vallada na davi betg lavur, ma jau leva tutta ir davent per imprendere bain tudestg, perquai che jau, già daditg, aveva fitg gugent ils linguatgs (...). Suenter quels trais onns era persvas ch'il mastergn emprendì na saja betg il dretg per mai (...). Igl è stà per mai sco in temp da transiziun (...). Uss hai decidì da far studis per vegnir magister primar. La scola m'ha adina fascinà, jau hai adina gi gugent uffants; sco magister savessa mussar ed imprendere linguatgs (...). Jau less engrondir mes vocabulari, ma jau sai che la meglra scola è la vita tranter la glieud che discorra l'auter linguatg» (pp. 150–151).

Regurdientschas da scolas pitschnas

Scolas primaras ruralas cun paucs uffants fan anc adina part da la realitad grischuna. Duas d'ellas vivan en contribuziuns dal carnet spezial dals «QGI» davart la scola. Ina, quella da Malögia, dat ussa «instrucziun bilingua per carmalar famiglias novas en noss vitget ed uschia evitar la serrada» (p. 163; v. La Quotidiana dals 27 da november 2008). L'autra, quella da Molinis, è svanida; ils uffants dal vitg frequentan quellas da Peist (1a e 2a), St. Peter (3a e 4a) e Castiel (5a e 6a). Domaduas auturas da lezzas contribuziuns han lura frequentà l'ASPGR. La Bergiagliotta, *Gabriela De Tann*, punctuescha ils avantatgs da la scola pitschna: «Il magister sa profundar la materia e lavurar resolutamain davart ils puncts fermes e flavelts dals uffants; quai promovia in'estrucziun individuala e differenziada. Entant ch'el dava scleriments ad ina classa, tschellas scrivevan a moda autonoma ils pensums ch'el aveva dà; ins dueva pia esser abel da lavurar independentamain (...).

Conclusiun

Dentant vesa ils avantatgs dal proget bergiagliot d'unir las scolas primaras da la vallada en las duas chasas da Malögia e Visavraun. Cun la scola dal di vul ins s'adattar als basegns novs da la societad ed a las distanzas» (p. 164). Era la studenta da Molinis, *Anita Schläpfer*, punctuescha ils avantatgs d'ina scola pitschna: «Jau lavurava gugent suletta u cun ils cumpogns, entant ch'il magister declerava insatge a tschels (...). L'instrucziun era fitg persunala ed individuala; il magister aveva pèda da sa deditgar als uffants (...). Lezza giada veseva mo ils avantatgs (...) mo onns pli tard hai chapì era las difficultads, vesend ed encliegend la lavur da mes bab, president dals inspecturs da scola (...). La decisiun da s'unir cun tschels vitgs era necessaria; jau sun segira che la scola po ussa viver vinavant almain en la vallada» (pp. 165–166). Geabain, la scola duai viver; datti ina conclusiun pli bella?

reclama

DERUNGS AG
electro
920 00 00